POLISEMIE SAU OMONIMIE TERMINOLOGICĂ?

Nina ZGARDAN

Abstract

Some specialists think that we cannot speak of polisemantic terms in terminology but of terminological homonymy. This point of view is treated in our paper.

1. Introducere

În prezent, dacă e să reluăm expresia lui J. Kleiber, *există un consens aproape deplin* asupra unor aspecte importante privind polisemia: a) ea nu este un fenomen accidental, ci o realitate lingvistică de bază, care are un caracter regulat şi constituie un element chiar al semanticii limbilor; b) polisemia înseamnă pluralitate de sensuri, unite într-un fel sau altul, care au aceeaşi formă lingvistică; c) în evoluţia polisemiei rolul contextului este de mare importanţă.

Cu toate acestea lucrurile nu mai merg din momentul în care, „...l'on veut préciser ce qu'on entend pas *sens* et par *sens* différents et surtout quels sont les rapports de parenté qui justifient leur rassemblement et qui autorisent á séparer la polysémie de l'homonymie [1].

2. Opoziţia *polisemie / omonimie* şi lexicografia

Dacă problema delimitării polisemiei de omonimie n-ar mai exista astăzi (dar ea există!) am putea explica diversitatea de păreri de pînă acum pornind chiar de la definiţiile clasice ale acestor două fenomene [2].

Polysémie – *la propriété d'un signe linguistique qui a plusieurs sens.* După cum vedem autorii acestui dicţionar lingvistic nu spun nimic despre faptul că între aceste sensuri ar exista careva relaţii.

Homonymie – *l'identité phonique ou identité graphique de deux morphèmes qui n'ont pas, par ailleurs, le même sens.* În această definiţie autorii trec sub tăcere faptul că această identitate este accidentală. În ambele cazuri autorii tac lucruri care ar putea servi drept nişte criterii de demarcare a acestor două fenomene.

Să vedem, de exemplu, în ce măsură ne pot ajuta aceste definiţii să determinăm care din seriile de mai jos este polisemică şi care-i omonimică.

I. Pompe n.f. – appareil destiné á déplacer les fluides
Pompe n.f. – exercise de flexion des bras en station allongée face au sol
Pompe n.f. – chaussure
Pompe n.f. – cérémonial somptueux
II. Rue n.f. – voie de circulation
Rue n.f. – passage entre deux coulisses parallèles
Rue n.f. – plante herbacée á fleurs jaunes.

BDD-A2990 © 2006 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:54:55 UTC)

Şi în primul caz şi în al doilea, unităţile lexicale sunt omofone şi omografe şi au sensuri diferite. Consultînd unele dicţionare am constatat, de exemplu, că în Petit Robert, la articolul „polysémie", pornind evident de la criteriul etimologic, se afirmă următorul lucru:

pompe rad. lat. *pupp* – („sucer, téter") „appareil" şi **pompe** „chaussure" sînt un produs al polisemiei, iar **pompe** lat. *pupp* – „appareil" şi **pompe** lat. *pompa* „faste" – sunt unităţi omonimice. Şi aşa cum e şi firesc dicţionarul le fixează ca intrări separate. Dacă respectăm principiul etimologic, observăm că şi în seria II lucrurile stau la fel:

rue lat. *ruga* („ride, par métaph. „chemin") „voie" şi **rue** „passage" sunt unităţi ale polisemiei, iar **rue** lat. *ruta* „plante" şi *rue* „voie", **rue** „passage" – sunt unităţi omonimice.

Evident că criteriul etimologic nu pare a fi unul infaibil, dacă amintim aici de omonimele conversionale [3] cum ar fi, bunăoară:

1. Monstre n.m. (lat. *monstrum*). Etre fantastique des légendes et traditions populaires.
2. Monstre adj. (lat. *monstrum*). Exceptionnellement grand, immense, important: *banquet monstre*, *meeting monstre*.

În cazul de faţă a intervenit o modificare a clasei gramaticale. Însă chiar dacă s-ar lua în calcul faptul trecerii lexemului dintr-o parte de vorbire (*monstre* – sub.) în alta (*monstre* – adj.), cu tot ce implică aceasta, nu s-ar vărsa prea multă lumină asupra delimitării polisemiei de omonimie. Ce s-ar demonstra în definitiv? Că învelişul sonor nu este un capriciu al hazardului şi deci există o relaţie de polisemie? Că există diferenţă de sens – trăsătură valabilă atît pentru polisemie, cît şi pentru omonimie? Că etimonul este comun şi deci suntem în drept să vorbim de un polilexem ale cărui elemente sunt omofone şi omografe? Că deşi fac parte din clase gramaticale diferite sunt prezentate în lucrările lexicografice la unul şi acelaşi articol?

Este evident că stabilirea criteriilor de delimitare a acestor două fenomene lingvistice mai rămîne o problemă pentru cercetători, deşi se pare, dacă e să ne bazăm pe studiile efectuate în ultimii ani, opoziţia *polisemie / omonimie* nu mai constituie un subiect de importanţă. Cercetările sunt axate pe semantică şi, după cum afirmă J. Kleiber, în dezbaterile despre sens, polisemia apare ca o chestiune centrală şi inevitabilă, deoarece ea obligă să se ia atitudine în problemele cardinale din domeniul semanticii cum ar fi: natura semnului lingvistic şi raportul lui cu referinţa, delimitarea categoriilor şi a conceptelor, definiţia polisemiei, modul de tratare a polisemiei, problema relaţiilor despre sensurile polisemului, rolul contextului şi definiţia acestuia, mecanismele lexicalizării etc.[4].

În prezent una din preocupările specialiştilor pare a fi revizuirea definiţiei polisemiei prin examinarea ei ca pe o categorie semantică şi prin aplicarea teoriei prototipului care implică şi problema trăsăturilor comune ale sensurilor şi pe cea a raporturilor dintre ele [1]. O asemenea abordare este foarte importantă nu numai pentru lingvistică şi semantică, ci şi pentru terminologie care s-a vrut independentă de primele două şi care, poate în primul rînd din această cauză, a fost neglijată pînă nu demult de lingviştii semanticieni. Apariţiile din ultimii ani demonstrează că situaţia se schimbă: termenul este privit ca unitate lexicală, a cărei formă este determinată de procedeele de formare a cuvintelor, procedee specifice pentru fiecare limbă aparte. L. Depecker afirmă fără echivoc: „Tout terme qu'il soit, un terme demeure donc un signe linguistique" atunci cînd vorbeşte despre distincţia dintre semnificat şi concept şi locul semnului lingvistic între aceste două noţiuni în terminologie [4]. Dacă termenul este semn lingvistic şi dacă acesta este „signe vivant" problema opoziţiei *polisemie / omonimie*, pe lîngă multe altele, devine inevitabilă şi în cercetările terminologice.

BDD-A2990 © 2006 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:54:55 UTC)

Vorbind în una din lucrările sale despre opoziţia *sens în discurs uzual / sens în discurs matematic*, Y. Gentilhomme afirmă că pentru un dicţionar de limbă sensul precedă definiţia care-l explicită şi că la descrierea fascicolului de seme ale cuvîntului, lingviştii operează cu noţiunea „polisemie". Autorul se întreabă dacă în peisaj matematic, unde definiţia precedă sensul, mai putem opera cu noţiunea „polisemie" în cazul în care termenul matematic monosemic ajunge să reprezinte mai multe concepte. Poate în matematică este vorba mai degrabă de omonimie? [5]. Felul în care Y. Gentilhomme pune această întrebare denota, pe de o parte, că el s-a detaşat de principiile wusteriene, conform cărora, ar exista o deosebire de principiu între cuvînt şi termen, acesta din urmă fiind chipurile monosemic, monoreferenţial, static şi rigid din punctul de vedere al structurii noţionale. Pe de altă parte, el este influenţat, cel puţin aşa face impresie, de un alt postulat al lui Wuster – termenul este în relaţie doar cu domeniul de activitate – ceea ce ar însemna de fapt inexistenţa polisemiei în terminologie. Acest punct de vedere este combătut de specialiştii de factură nouă care au o abordare textuală a terminologiei. M. Slodzian, de exemplu, consideră că unii cercetători (T. Kogotkova) recurg la un şiretlic, ei reduc polisemia la omonimie negînd în aşa fel dimensiunea diachronică [6].

3. Opoziţia *polisemie în lecicologie / omonimie în terminologie* – o consecinţă a gîndirii wusteriene

Substituirea polisemiei prin omonimie înseamnă de fapt alinierea la principiul wusterian un *termen – un sens*, care-şi caută un suport în diferenţa de prezentare a articolelor în dicţionarele de limbă şi în cele terminologice. Dacă în dicţionarele de limbă toate sensurile unui lexem sunt prezentate într-un singur articol, apoi în dicţionarele terminologice toate sensurile generate de evoluţia termenului-bază, deşi au acelaşi înveliş sonor, sunt prezentate ca articolele separate. În aşa fel se ajunge la pretinsa univocitate de sens. Însă, după cum afirmă M.T. Cabre, această diferenţă nu este decît aparentă, căci ea ascunde o eroare: se crede că ceea ce este polisemie în lexicologie este omonimie în terminologie „parce qu'on a, pour cette dernière, pris l'habitude de fragmenter le domaine de connassances et de présenter ces sous-ensembles dans des dictionnaires spécifiques" [8]. M.T. Cabre nu vede diferenţă de principiu între cuvînt şi termen şi afirmă că acestea sunt *á priori* unităţi lexicale care ar putea deveni termeni sau non-termeni în dependenţă de condiţiile de întrebuinţare în discurs. În aşa fel ea-şi propune o abordare lingvistică a terminologiei şi face o tentativă de modelizare care ar permite tratarea cuvintelor din limbajul comun şi a termenilor în dicţionare „dans une même unité: l'unité lexicale" [8].

În preocupările lor de a demonstra că în terminologie nu există polisemie, adepţii teoriei clasice ignorează faptul că în definiţiile termenilor omonimici, deşi aceştia sunt înregistraţi ca articole separate şi reprezintă domenii diferite, există ceva comun. Să luăm, de exemplu, lexemul *barrière* care iniţial însemna „poartă care închidea intrarea într-un oraş sau castel" şi să vedem în ce constă acest „ceva comun" care uneşte toate sensurile derivate din cel iniţial.

Barrière n.f. de barre – lat. pop. barra
1. Assemblage de pièces de bois, de métal qui ferme un passage.
2. Phys. Limite à ne pas franchir. *Barrière thermique*.
3. Transp. Installation destinée à percevoir les péages sur une voie de communication.
4. Inform. Dispositif qui filtre les flux d'informations entre un réseau interne et un réseau externe en vue de neutraliser les tentatives de pénétration.

Chiar şi la o privire fugară putem observa că din sensul iniţial au descins alte patru care corelează cu patru domenii diferite. Ele s-au format prin analogie şi pe baza unui

BDD-A2990 © 2006 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:54:55 UTC)

element semic (din sememul „barrière"), care actualizîndu-se s-a transformat în dominantă lexicogenă, (P. Guiraud) în baza căreia a şi fost denumite conceptele noi. Dominanta lexicogenă care uneşte aceste patru definiţii este *fermer* (a închide).

4. Concluzii

Dacă la apariţia conceptelor noi ne-am baza doar pe creativitatea neologică, aşa cum recomandă F. W. Riggs [10], de exemplu, lexicul unei limbi ar atinge cifre astronomice. Graţie memoriei sociale şi lingvistice care asigură legătura trecutului cu prezentul se poate lichida un gol de unitate denominativă pe baza unor asociaţii de idei şi imagini din experienţa de viaţă. Polisemantizarea, adică crearea unor sensuri noi pentru cuvinte existente, prin intermediul mecanismelor metasemice, nu este numai salvatoare pentru limbă, ci şi foarte economică.

Polisemia nu este deci un fenomen accidental ca cel al omonimiei. Nu omonimia este generatoare de noi semne lingvistice. Omografia şi omofonia sunt şi ele tributare polisemiei. Între sensurile termenilor rezultaţi din polisemie există trăsături comune, mai mult sau mai puţin pronunţate, însă ele lipsesc la omonimele apărute accidental din etimoane diferite. Dicţionarele nu pot servi drept argument în favoarea existenţei omonimiei terminologice. Dicţionarele sunt un rezultat al creaţiei umane şi pot fi supuse unor modificări.

Închidem aici comunicarea noastră cu convingerea că opoziţia *polisemie în lexicologie / omonimie în terminologie* nu este motivată nici din punct de vedere teoretic, nici din punct de vedere lexicografic. Intoleranţa faţă de polisemie în terminologie prin impunerea formulei „ideale" *termen – concept – obiect* [7], neglijarea atît a factorilor contextuali în evoluţia polisemiei terminologice, cît şi a interacţiunii existente între domeniile de activitate împinge terminologia clasică pe linie moartă.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE:

1. Kleiber, G., *Problemès de sémantique. La polysémie en question.*, Paris, 1999, p. 53-101.
2. Dubois, J., Giacomo, M. Et. al., *Dictionnaire de linguistique.*, Paris, 1974, 516 p.
3. Cotelnic T., *Conversia unităţilor lexicale.*, Chişinău, 1980, 255 p.
4. Depecker, L., *Le signe entre signifié et concept.* In: *Le sens en terminologie.* Presses Universitaires de Lyon, 2000, p. 86-126.
5. Gentilhomme, Y., *Du sens à la définition en paysage mathématique.* In: *Le sens en terminologie.* Presses Universitaires de Lyon, 2000, p. 218-255.
6. Slobodzian, M., *L'émergence d'une terminologie textuelle et le retour du sens.* In: *Le sens en terminologie.* Presses Universitaires de Lyon, 2000, p. 61-85.
7. Rastier, F. *La triade sémiotique, le trivium et la sémantique linguistique.* Nouveaux Actes sémiotique, №. 9, Limoges.
8. Cabré, M. T. *Sur la présentation mentale des concepts: Bases pour une tentative de modélisation.*, In: *Le sens en terminologie.* Presses Universitaires de Lyon, 2000, p. 20-39.
9. Gaudin, F., *Terminologie et travail scientifique: mouvement des signes, mouvement de connaissances.* In: *Terminologie et sociolinguistique. Cahiers de linguistique sociale*, № 18, 1991, p. 111-130.
10. Riggs, F. W. Lexical lucidity, *The Intelligibility of Technical Communications.* Hambourg, 1986, Akademion.

BDD-A2990 © 2006 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:54:55 UTC)